

RESEARCH PAPERS

from the Department of Social Sciences

Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi

Research Paper no. 2/00

Det Sociologiske Værksted

Leopold Galicki

Roskilde University, Denmark

Research Paper no. 2/00

Det Sociologiske Værksted

Leopold Galicki

Roskilde University, Denmark

Research Papers from the Department of Social Sciences, Roskilde University, Denmark.

Working paper series

The Department of Social Sciences is one of the largest at Roskilde University with 43 permanent scientific personnel together with several Ph.Ds, and other teaching staff. Most of the academic personnel have a background in economics, political science or sociology. It is a general goal of our department and the rest of Roskilde University to foster interdisciplinary teaching and research. The latter can be seen from the four main research lines of the department, namely:

- Changes in the welfare state in a national and international perspective.
- Public organisation and policy analysis.
- Innovation and technology development with special attention to service firms and information technologies.
- Institutions, actors and institutionalisation.

The Research Papers from the Department of Social Sciences are edited by Associate Professor Susana Borrás.

Please note that:

The papers are on a 'work in progress' form, which means that comments and criticisms in the form of feed-back are welcomed. For this purpose, the address(es) of the author(s) is specified on the title page. Readers must also be aware that the material of the working papers might be printed later in journals or other means of scientific publication in a revised version.

© The author(s)

All rights reserved. No part of this working paper may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the author(s).

ISSN 1399-1396

Abstract

Ved at konceptualisere begrebet det sociologiske værksted som et møde mellem sociologen (håndværkeren) og de menings-bærende aktører ("råstoffet"), hvor formålet er at tilvejebringe et erkendelsesprodukt (et håndværk), foreslås der en bestemt metodetilgang præget af fænomenologiske elementer. Heideggers begreb *det vedhåndenværende* er her centralt for forståelsen af det sociologiske værksteds væsen. Det sociologiske værktøj er sprog. Det håndværksmæssige består heri i de vedhåndenværende oplevede meninger ("råstof"), som bæres af aktører fra de praksiser som er relevante for det fænomen man gerne vil bidrage til at erkende. Også samspil mellem arbejds- og informationsværdi (arbejde/information, det konkrete/det abstrakte og praksis/teori) gør sig gældende i det sociologiske værksted.

Til sidst reflekteres der over sociologiens høje abstraktionsniveau som pendant til industrialiseringens og teknologiserings fremmedgørelse og abstraktgørelse af arbejde og meneskelige relationer. Kan det sociologiske værksted på en måde anvendes til at mindske kløften mellem praksis og erkendelse? Og generelt: er vi ved hjælp af højtudviklede produktivkræfter på vej til værkstedets gode tvang?

Keywords: Sociologisk værksted, sociologisk værktøj, sociologisk håndværk, arbejdsværdi, informationsværdi, det forhåndværende, det vedhåndenværende, værkstedets gode tvang.

Address for correspondence: galicki@ruc.dk

Det Sociologiske Værksted

By Leopold Galicki, Roskilde University, Denmark

TABLE OF CONTENTS

1. Indledning	6
1.1. Et sociologisk værksted?	7
2. Sprog som sociologisk værktøj.....	8
2.1. Det sociologiske sprog som brobygger mellem teori og praksis, handling og struktur, det konkrete og det abstrakte.....	11
2.2. Det sociologiske sprogs abstraktivitet	13
2.3. Det sociologiske sproglige værktøj er både partikulært og fælles.....	15
3. Det sociologiske værksteds hovedforudsætning: råstof i form af bestemte aktørmeneringer	16
3.1. Det nørebroske rum i lyset af Husserl og Heidegger.....	18
3.2. Diskussion af det sociologiske værksted ud fra en erfaring med det nørebroske rum	19
4. En refleksion over fabriksarbejde og sociologien som modernitetens abstrakte produkter. Skal vi tilbage til værkstedets gode tvang?.....	21
Litteratur	27

1. Indledning

Der findes ikke noget operativt koncept såsom et *sociologisk værksted*. Inspireret af andre faglige felter bruges dette begreb alligevel på må og få som betegnelse af møder, hvor sociologer taler om bestemte emner, genstandsfelter og problemstillinger.

Det begreb som tættest ligger på den konceptualisering af det *sociologiske værksted*, som dette papir lægger op til er Bogdan & Biklens setting.¹ *Setting* forstås her som det sæt af regler, som kan indramme klassificering, indrangering og kategorisering af informationer fra og om et givet miljø, et genstandsfelt eller en problemstilling.

Ligheden mellem *setting* og *sociologisk værksted* beror på, at i begge tilfælde er det sprog, som hentes fra de i den givne praksis direkte involverede aktører, omdrejningspunktet. Sproget er bæreren af aktørmeneringer. I begge tilfælde er det *den kommunikative hensigt* (²), som igangsættende bevæggrund. Men forskellen er ligeså væsentlig som fællesnævneren; *setting* kan, men behøver ikke at være rammen for på stedet kommunikerende aktører, mens et sociologisk værksted er et reelt fysisk møde mellem levende aktører: håndværkeren (sociolog-aktøren) og det levende materiale (aktørmeneringerne). Følgelig handler *setting* ikke om et her-og-nu-møde mellem aktører, der fremlægger og præsenterer informationer om et bestemt udsnit af den samfundsmæssige virkelighed.

Man skal også nævne scenarioværksted i denne forbindelse, *hvor en gruppe af borgere virker gensidigt med andre aktører for at udveksle viden og erfaring udvikle fællesvisioner og handlingsplan*³. Det centrale lighedspunkt mellem scenarioværkstedet og SV er at begge inddrager grupper af borgere, som ud over sin stemmeseddel, modsat ekspert-, -administrator- og politikerside, ikke har nogen indflydelse på det givne fænomen. Men forskellen er væsentlig; SV sigter først og fremmest på at inddrage erfaring fra det givne

---

¹ Bogdan Biklen, "Qualitative Research for Education"; 1982;1992; 167. Setting/Context Codes er rammen for en form for sproglig præsentation og udveksling af "material that allows you to place your study in a larger context", s.167. Biklen henregner til *setting material*: descriptive literature (pamfleter, brochurer, årsbøger, som er produceret om det givne miljø, emne, problemstilling). Også aviser og andre mediers dækning af det givne emne kan være inddraget. Endvidere udsagn fra de mennesker, der kan beskrive det givne genstandsfelt kan tages med.

² A. Giddens, "New Rules in Sociological Methods", 1976;1993. Begrebet *den kommunikative hensigt* ('the communicative intent') skal her forstås som det udvikles og diskuteres i denne bog.

³ Ida-Elisabeth Andersen og Birgit Jæger, "Danish participatory models – Scenario workshops and consensus conferences: towards more democratic decision-making.", in Science and Public policy, October 1999. De danske sociologer, hvor der ud over de to nævnte kan nævnes Lise Drewes Nielsen, har arbejdet med scenarikonceptet siden begyndelsen af 1990'erne og har med held kunnet implementere det inden for det interaktionsfelt, hvor teknologi og videnskab møder samfundet.

SVs forløb ind i en sociologisk analyse, dvs. SV er en brik i et sociologisk erkendelsesforsøg, mens scenarioværkstedet først og fremmest er en konkret intervention inden for et givet samfundsmæssigt felt. Samtidig er SV mere bundet af nutidens muligheder, mens scenarioværkstedet henviser til en tænkt fremtidig situation. SV er tænkt som en bestemt sociologisk metode. Scenarioværkstedet, ligesom fremtidsværkstedet, er en metode til demokratisk tilgang vedrørende beslutningsprocesser.

Det sociologiske værksted vil her blive forsøgt fremstillet som, kort sagt, et aktørmøde, hvor det konkrete (lægmandens) og det abstrakte (sociologens) sprog mødes såvel som på sin vis praksis/teori og handling/struktur konfronteres, for at danne et grundlag for en sociologisk analyse.

Nogle af Sociologforeningens medlemsmøder i perioden 1997-99 har haft træk af det i dette papir conceptualiserede *sociologiske værksted*. Da Foreningen i efteråret 1998 holdt et møde i ét af Folketingets flotte forsamlingsrum, mødtes sociolog-aktørerne nemlig der med de folk, der kunne fortælle om en så væsentlig praksis i vores hverdag, som det at indtage mad. Det var et eksempel på et møde som bar nogle elementer af *det sociologiske værksted* – så en kvalitativ analytisk tilgang, som det her antages, på en ny måde kan berige den sociologiske forskning.

Consider the famous example, at the time, of the baby who cried and "the mother picked it up". Two events concur and the social link is started via the language in use; "the mother picked it up". The notion of the social is a linguistic construct that helps convey meaning and designate situations. When insisting that the social is both "topic and resource" what is meant is that members' use of language already contains the social as a "resource" without which it would be difficult to communicate. The social as resource is then reflected upon professionally by sociologists who make the social into a topic of inquiry. Physicists and chemists are not having the same kind of problem of constitution as their universe is exclusively theirs".

(Margareta Bertilsson, *What is Sociology?*, 1997)

1.1. Et sociologisk værksted?

Da jeg var lille forbandt jeg ordet værksted med et besøg hos en skomager eller en snedker; dér kunne man se de forskellige værktøjer og materialer, som disse håndværkere brugte til at fremstille deres værk: et par sko eller f.eks. et fuglebur. Hos et barn, der lærer verden at kende ved at se på den, lytte til den og røre ved den, forbindes begrebet *værksted* med værktøj, råstof, håndværk (det forarbejdede materiale) og håndværkeren. Barnets sprog er uskyldigt på den måde, at det altid henviser til det reelt her og nu eksisterende, og uskyldigt i den grad, at også fantasiens sprog er troskyldigt reelt. - Mor, se jeg er en fugl! Barnet viser hvordan det kan vippe med sine

vinger. Så flyver barnet. Og sproget henviser her til det yderst konkrete: barnets vippende arme, som jo er vinger; når jeg vipper med vingerne så flyver jeg. Ergo: jeg er en fugl.

Den voksne erfarer, at der også findes andre værksteder end skomagerens og snedkerens, f.eks. musikværksteder. I et rum findes der nogle instrumenter, (værktøj), nogle musikere (håndværkere), og lydkompositioner som værket. Og ikke kun det - i et værksted diskuterer man arbejdsprocessen; et værksted er praksis som har sit eget sprog. Når musikere diskuterer om de i 5. takt ikke skal give den *lidt af Olsen banden*, så bruger de et abstrakt sprog i deres arbejdsproces: for at få mere krudt i deres værk, bruger de her et bestemt sprogligt udtryk for at fremkalde et billede; Olsen-bandens berømte kup på Det Kongelige Teater. Udtrykket kommer fra en fjern praksis men det kan virke her og nu; det voksne menneske kan jo bruge sproget abstrakt.

Hvad kan udgøre et sociologisk værksted? Har vi noget materialiseret konkret råstof at rive i? Næppe. Zygmunt Baumans prisbelønnede værk "Modernity and the Holocaust" blev jo ikke til, fordi Bauman kunne hive nogle nazister i håret. Hvilken workshop kunne man så lave med Zygmunt Bauman, når det gælder hans værk om Holocaust? Hente lidt aske fra Auschwitz for at bestøve vores tanker om nazismens væsen?

2. Sprog som sociologisk værktøj

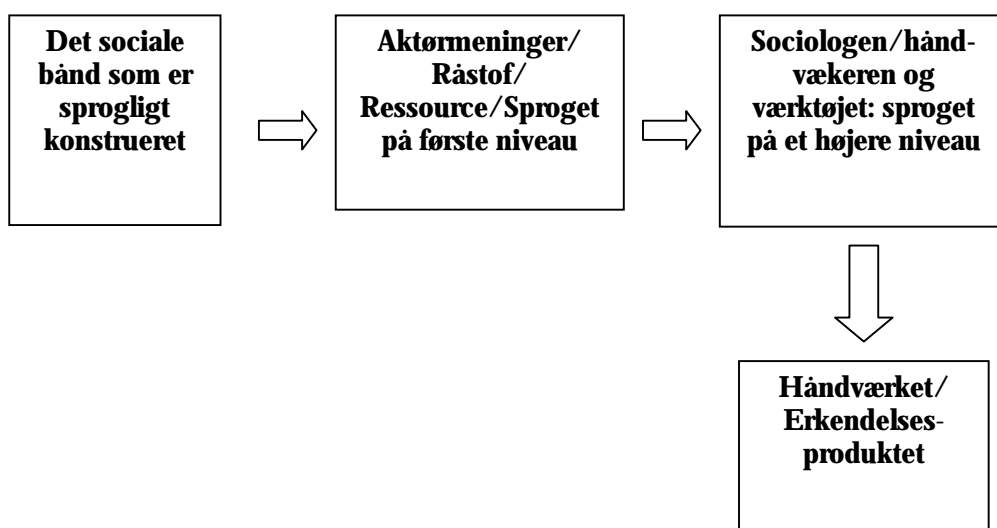
At tale om et sociologisk værksted som ét blandt mange mulige værksteder er uhyre vanskeligt, fordi, antages det her, det sociologiske værktøj er sprog. Det svarer på sin vis til, at skomageren skulle lave sko v.h.a. sko.

Et sprog er i sig selv en abstraktion. Det mulige sociologiske værksted har følgelig en indbygget kløft mellem det konkrete råstof - de givne aktørmeneringer, og det abstrakte værktøj, nemlig sproget. Problemets kompleksitet beror først og fremmest på, at sociologens værktøj, sproget, skal bearbejde et råstof (aktørmening) som kommer til udtryk også som et sprog. Det er altså nødvendigt for sociologen at arbejde med et sprog, som er på et højere abstraktionsniveau end råstoffets.⁴ Her berører man det som Giddens kalder dobbelt heremeneutik, og det når Bertilsson konstaterer: "The social as resource is then reflected upon professionally by sociologists who make the social into a topic of inquiry." Man har her således:

---

⁴ "Hvordan kommer forskerne fra de hverdaglige forståelsesformer til de mere komplicerede som f.eks. det heliocentriske verdensbillede? Det gør de gennem abstraktionen, ved at løsrive sig fra det konkrete og udvikle et begrebsapparat, der kan hjælpe til at "se på nye måder". Virkeligheden skal så at sige løftes fri af dagligdagen og hverdagssproget, for at vi kan komme til at se den i perspektiv..." Lone Scocozza, "Sprog og erkendelse", Social kritik", nr. 51, 1997.

Barnet henviser som sagt med sit sprog direkte til det tilstedeværende; det kan ikke abstrahere i tid og rum. Det skal sociologerne i allerhøjeste grad kunne, i væsentlig højere grad end de andre faggrupper, fordi sociologernes levebrød jo er at bringe forståelse af det som menneskegrupper foretager sig i en bestemt tid og i et givet rum. Dette kræver et abstrakt begrebsapparat som kan sætte de empiriske beretninger i relationen til hinanden.⁵ Samtidig ligger der en udfordring i, at både de historiske og samtidige erfaringer skal relateres for så vidt muligt at danne et grundlag til teoribygning, for så igen at give nye orienteringsveje for den empiriske forskning.⁶

Jeg har for nylig været med i en Internet-chatklub. Man diskuterede forskellige aktuelle samfundsmæssige og storpolitiske emner, og én af deltagerne har skrevet: "Det er mennesker og familier som udgør et folk. *Samfund* er et begreb som sociologerne har fundet på.". Denne "ikke sociolog" har på sin vis ret; selv om selve ordet *samfund* nok ikke er en sociologisk skabelse, så er en nuanceret og mangfoldig anvendelse af dette ord sociologisk tilvejebragt. Det lokale samfund, mikrosamfund, det civile samfund, verdenssamfundet, det globale samfund, det religiøse samfund, det moderne samfund, det postindustrielle samfund, det senmoderne samfund, det postmoderne samfund, det hyperkomplekse samfund, etc. er abstraktioner, som sociologerne i årevis har gransket i, og udviklet disse

⁵ En ekstrem etnometodologisk position kunne hævde, at hvert empirisk udsagn er enestående, og derfor ikke kan danne et udgangspunkt for en abstraktion. På den anden side kunne en ekstrem sociologisme afvise ethvert empirisk aktøruudsagn som en mulig påpegelse af et fænomen, og alene opfatte en sådan beretning som en refleksion af den strukturelle virkelighed i aktørens bevidsthed. Hvis vi ikke kunne relatere empiriske udsagn og sætte dem i et sammenhæng kunne vi nøjes med skønlitteratur, filosofi og journalisme. Hvis man ikke kunne fylde de teoretiske skeletter med forholdsvis valide udsagn, kunne man havne i noget som lignede f.eks. Stalins form for sociologi: mekanisk dialektik.

⁶ Sociologien kan blandt andet opfattes som et forsøg på at sammenkøre det diakroniske og det synkroniske.

begrebers operationaliseringer og betydningsdannelser. Hvis vi kunne reducere de forskellige samfund til sociobiologiske størrelser, kunne vi betragte mennesker som f.eks. biologer betragter myrer eller bier. Disse biologiske individer kan instinktivt fornemme tilhørsforholdet til deres biologiske samfund, men de kan ikke andet (de kan jo finde sammen, derfor danner de i oldnordisk betydning et sam-fund). Sådanne biologiske individer kan hverken forstå eller forklare deres samfund. Netop i kraft af menneskers evner til sproglig kommunikation, indebærer vores kollektive liv ganske andre og mange flere samfundsmæssige dimensioner end dem man finder i dyreverden. Myter, litteratur, politik, kunst, musik og sidst men ikke mindst filosofi og videnskab forklarer og fortolker vores samfundsmæssige liv. Hermed bruger de abstrakte sprog.

Disse centrale felter (myter, litteratur, etc.) kan netop v.h.a. deres sprog danne det kernemønster som præger den civiliserede verdens kollektive liv: en praksisgenese: fra ord til handlinger. Men igen: et sprog udspringer fra en praksis. Et sprog, dets forløb syntaks og inventar, er altid en fortolkning af en given praksis, og på den måde er et sprog bundet til det reelle, m.a.o. det er ikke en idealistisk konstruktion. Men da sprogbrug i sit væsen er bestemt af valg af det betegnende sprogudtryk og syntaksen, er det ifølge post-strukturalisterne altid en fortolkning af virkeligheden, m.a.o. et sprog er ikke objektivt. Der findes ikke noget andet uden for teksten som jo rummer alle strukturerne: "økonomiske", "historiske", "socio-institutionelle". (Derrida, 1988a:148 i Torfing, 1999) (jf. citaten Note ⁷) I denne forbindelse er teksten = fortolkning.

Det som Foucault her klart tilføjer er, at et sprog (=teksten=fortolkning) er et spørgsmål om den sociale magt, og ikke blot en måde at beskrive den sociale verden. De sociale fænomener er konstrueret ved hjælp af sprog. Det er i diskursformen sproget bliver magtfuld. Diskursen er nemlig:

A relational totality of signifying sequences that determine the identity of the social elements, but never succeed in totalizing and exhausting the play of meaning (Torfing;1999;87)

De forskellige samfundsmæssige identiteter determineres gennem diskursernes indre forløb og deres forhold til hinanden. Magtpositioner bestemmes af de identiteter diskurserne tillægger de givne fænomeners praksiser.

---

⁷ Jacob Torfing citerer i sin bog "Theories of discourse – Laclau, Mouffe and Zizek", 1999, Derrida, når han definerer *tekst*.

What I call 'text' implies all structures called 'real', 'economic', 'historical', socio-institutional, in short: all possible referents. Another way of recalling once again that 'there is nothing outside text'. That does not mean that all referents are suspended, denied, or enclosed in a book, as people have claimed, or have been naive enough to believe and to have accused me of believing. But it does mean that every referent, all reality, has the structure of a differential trace, and that one cannot refer to this 'real' except in an interpretive experience. The latter neither yields meaning nor assumes it except in a moment of differential referring. That's all. (ibid. S.94)

Alt dette, dvs. den poststrukturalistiske vægtlægning på teksten og dens praksis-indramning, nemlig diskursen, gør spørgsmålet om **sprog som det sociologiske værktøj** meget aktuelt. Spørgsmålet er om sociologien kan stille sig tilfreds med at være blot ét af de flere sprog, som én diskurs der er en "relational totality of signifying sequences that determine the identity of the social elements", m.a.o. kan sociologien reduceres til at være et sprog?

2.1. Det sociologiske sprog som brobygger mellem teori og praksis, handling og struktur, det konkrete og det abstrakte

For i forbindelse med et forsøg på at operationalisere *begrebet det sociologiske værksted* tydeliggøres, at sociologien ikke kan reduceres til kun at være et sprog. Det sociologiske sprog er netop ikke mere ikke mindre end et værktøj, man kan bruge i flere forskellige metodologiske tilgange, blandt andet i det her diskuterede *sociologiske værksted*.

Sociologien indeholder en refleksion over tre væsentlige dikotomier:

- praksis/teori
- handling/struktur
- det konkrete i det samfundsmæssige/det abstrakte i det samfundsmæssige

Det sociologiske sprog er værktøjet som gør det muligt at forstå, at praksis og teori, handling og struktur, det konkrete og det abstrakte, er dialektiske størrelser; teorien står altid i modsætningsforhold til praksis, da en teori aldrig ideelt kan afspejle virkeligheden. Omvendt: virkeligheden kan aldrig leve op til teoriens fordringer. Handling og struktur har ikke med hinanden at gøre som hånd i hanke; begge størrelser er foranderlige i kraft af, at snart den ene og snart den anden i et bestemt omfang modsætter, og derfor udfordrer hinanden, og følgelig kræver gensidige tilpasninger. Det konkrete og det abstrakte kaster ligeledes deres handsker til hinanden.

Sociologien er en erkendelsesproces som ikke kan nøjes med dekonstruktionen - det udgangspunkt, at tekstens fortolkning af virkeligheden, m.a.o. aktørernes sprog, er den vigtigste erkendelsevej. Der eksisterer jo sociale fakta, og selv om de i deres natur er anderledes end naturvidenskabelige fakta, er de der. Netop fordi de adskiller sig fra de "normale" materielle fakta (som kan vejes, måles og røres ved) åbner selv en positivistisk tilgang sig over forståelsen af sociologien som en stadig bevægen sig mellem de tre dikotomiers dimensioner, teori, praksis, handling etc. Fordi forholdet mellem sprog og virkelighed er altid et spørgsmål om det medierende led, dvs. sociologaktøren eller selve aktøren, der bruger sproget for hhv. at forske (beskrive og forklare) og deltage i og forholde sig til samfundet. Derfor kan man altid tale om den subjektsskabte kløft og

modsetning, som danner grundlag for de tre dikotomier. Det fuldkomne sprog eksisterer ikke, derfor er sociologiens hovedværktøj ufuldstændigt, derfor er sociologien ikke en eksakt videnskab. Man kan her konkluderende fremhæve, at sociale fakta manifest eksisterer alene i kraft af sprog og tekst(fortolkning). Men ikke desto mindre eksisterer samtidig sociale fakta uafhængigt af sproget, men de er blot i dvale. Heri ligger modsigelsen, som sociologien forsøger at moderere, men kan aldrig ophæve.

De seks dialektiske størrelser: teori, praksis, handling, struktur, det konkrete og det abstrakte kan også ses i lyset af relationen mellem arbejdsværdi $F(V)$ og informationsværdi $F(V^{\wedge})$ (Broch;19,1979). Arbejdsværdi illustreres her gennem den konkrete handling (brødet's tilblivelsespraksis), hvorimod informationsværdi er den forholdsvis abstrakte opskrift.⁸ Broch peger her på to iboende træk ved hhv. brød og opskrift. Det første er aktørens konkrete her og nu produkt det andet, informat, er et kollektivt produkt.

"Informatet er i sitt vesen et kollektivt produkt, innovatøren en formidler. I modsetning til brødet som nettopp er mitt fordi ditt brød er ditt. Naturligvis er all produksjon avhengig av sosial kontekst. Men det holdes her utenfor – når vi vesensbestemmer produktets//informatets aktørtilordning" (ibid.s.20)

Broch fremhæver endvidere: " Opskriften i seg selv forholder seg annerledes, fordi den er immateriell - sier selv marxister". Denne immaterialitet beror i høj grad på, at opskriften er abstrakt i relation til det konkrete mit/dit brød som jeg køber og spiser eller selv bager og spiser. Det givne brød er derimod en aktiv af min handling. Opskriften bærer derimod en mulighed for handling, et afsæt: fra ord til handling. Som informat er den et mangfoldiggjort abstrakt sprog. Det konkrete sprog var forbundet til den brødbagning, hvor aktøren konstaterede også andre aktører skal kunne bage hendes/hans brød. Ved hjælp af brødopskriften (informatet) kan der følgelig alligevel udvikles konkrete praksiser, f.eks. at jeg selv eller bageren lige om hjørnet bager italienske brød.

Broch lægger hermed lige så stor vægt på sproget som poststrukturalisterne gør, og han reducerer gennem sin fremstilling af *brød/opskrift* dikotomien den

---

⁸ " Temaet brød//opskrift er enkelt, banalt, - men det eksemplificerer likevel en fundamental dobbelthet i den samfundsmæssige konstitusjon...Jeg baker et brød. Brødet har en historie. Noen har dyrket kornet. Andre har tilverket bakeovnen. Brødet får en historie. Jeg kan spise brødet – eller bytte det til noe andet (selge det og kjøpe noe for pengene. En eller annen spiser brødet og reproducerer sin arbeidskraft. Med brødopskriften forholder det seg anledes. Jeg gir fra meg oppskriften – og beholder den likevel selv. Vi må her utskille selve kopieringsarbeidet, et arbeide på linje med brødbakingen", Tom Broch, "Forming og social konstitusjon", s. 19, 1979.

allerede nævnte kløft og modsigelse i de tre før omtalte dikotomier, hvilket som allerede argumenteret, er sociologiens immanente opgave.⁹

For Derrida er sprog (og Brochs brødopskrift) jo på en bestemt vis materialiseret; det sprog/de sprog vi bruger er bundet til bestemte praksiser. (Derrida;1976). Sprog bærer ikke i sig selv en sandhed, dvs. en direkte forbindelse til og afspejling af praksis; hver enkel praksis kan dog i større eller mindre omfang besidde sit eget sprog. Jo tættere det pågældende sprog er på en praksis jo mindre abstrakt er det.

2.2. Det sociologiske sprogs abstraktivitet

Skomagerens sprog er meget tæt på hans praksis. Derfor kan barnet forholdsvis nemt forstå skomagerens værksted eller lægens værksted. Lægen undersøger mennesker ved blandt andet her og nu røre ved en patient. Men: "Far, hvad laver en sociolog?". "En sociolog undersøger menneskegrupper" - kan svaret lyde. Barnet løber så hen til nogle mennesker der sidder på en fortovscafé og begynder at røre ved dem. "Far" - løber barnet tilbage til sin far og siger - "Jeg er sociolog. Jeg har lige undersøgt en menneskegruppe."

Det tager flere år inden et sådant "sociolog-barn" kommer til på en måde at kunne forstå og bruge et sådant begreb som *samfund*. Og denne sproglige udvikling sker ikke fordi barnet, teenageren og senere det unge menneske konkret kommer til at røre ved flere mennesker. Forståelsen tilvejebringes gennem sprogudviklingen: fra den sproglige opfattelse af det konkrete tilstedeværende, gennem udvikling af evne til at opfatte flere konkrete ting og sager i rum og tid, og til sidst til det egentlige abstrakte sprog, som kan samle flere sammenvævede forhold i et begreb. Den 25 år gamle Jens går med sin kæreste forbi en Mc Donalds og siger kløgtigt: "Se, det her kalder jeg et produkt af globaliseringen".

Det sociologiske fundamentale værktøj er som sagt et forholdsvis meget abstrakt sprog. F.eks.: "I X Kommune har vi kun fem procent alkoholikere". Hvad er de fem procent alkoholikere? Det er en yderst abstrakt størrelse, et samfundsproblem udtrykt ved hjælp af et tal. I hvert fald er det ikke en størrelse man kan røre ved, medmindre man i X Kommunen lavede en mindre koncentrationslejr for disse fem procent og de indsatte udstilledes til offentlig beskuelse. Denne form for en sociologisk abstraktgørelse af det menneskelige er blevet kaldt den abstrakte empirisme; vi erfarer og konstaterer nogle tilstande og udviklinger med et udgangspunkt i kvantitative målinger, for så på deres basis at finde og analysere nogle kvaliteter ved en given befolkning, f.eks. at der i X Kommunens befolkning er fem procent alkoholikere. Denne sociologiske abstraktgørelse af en

---

⁹ "Informatet som generell type er kuunskaps- og kommunikations-sociologiens basisgjenstand: den sociale og fysiske omverdens meningsorganisering, den sociale integrasjons spesifikke medium" (ibid. s.21)

menneskegruppe kan ikke kun ses ud fra et fænomenologisk perspektiv, men ligeledes som en konsekvens af den logiske distinktion mellem en numerisk og en ikke-nummerisk socialitet, hvor det at tælle og veje, er en nødvendighed i bestemmelsen af en gruppes forming og eksistens. (Østerberg; 1988;24).

Men: *"human corpses can be counted like other objects. But as long as a human group is alive and active, it strictly speaking does not have any definitive number, but is non-numerical"* (ibid. 24).

Konkluderende kan man sige, at for sociologien, modsat økonomien, er kvantitative størrelser – og deres abstrakte form - først og fremmest indikatorer af fænomenernes udbredelse.

Men også selv når man nærmer sig den egentlig kvalitative sociologiske analyse er det det abstrakte, som dominerer billedet. For en sociolog er selvmord ikke kun en fysisk iagttagbar situation, hvor et menneske har taget sit liv. Det er heller ikke et forholdsvis konkret spørgsmål om hvad selvmorderens psykologiske kondition var. Med andre ord: selvmord er ikke alene selvmorderens egen personlige situation som er afgørende. Sociologisk set kan selvmord være et spørgsmål om samfundsmæssigt fremtrædende egoisme, altruisme, fatalisme og anomi - som Durkheim påviste det. For at forklare hvad sociologen vil sige med altruisme, fatalisme, etc., er der igen et behov for et hav af ord.

En skønlitterær forfatters værktøj baserer sig måske i endnu højere grad på ord, men sociologens gloser skal være præcise i den forstand, at de altid skal kunne henvise til en konstaterbar virkelighed, og dette på trods af, at man anvender et yderst abstrakt sprog. Romanforfatteren og digteren kan selv skabe virkeligheder og historier. Hvis en sociolog, uden en klar bemærkning om, at det er et tænkt eksempel, opdiger en case, forbryder hun/han sig mod sit fags grundregel, nemlig at hans værk efter bestemte empiriske, teoretiske og logiske kriterier altid går ud på at tage afbildninger af bestemte udsnit af virkeligheden, for så eventuelt at sætte dem i nye - eller modificere - de teoretiske rammer, og for eventuelt at skabe et sammenhængende billede af samspillet mellem flere faktorer. Det sociologiske sprog har følgelig en forpligtelse over for kravet om at formidle mellem teori og praksis; en teori skal altid kunne henvise til en praksis; det filosofiske sprog kan henvise til andre filosofiske sprog, ja, til selve det rene sprog, og nøjes med det. Det naturvidenskabelige sprog kan henvise til det velafgrænsede eksperimentelle rums sprog, og eventuelt udskifte sit paradigme i Kuhn's forstand. Det sociologiske sprog derimod kræver et samspil mellem den abstrakt oplagrede viden (f.eks. Durkheims begreb den organiske solidaritet), den konkrete praksis, som jo involverer forstående, fortolkende og selvreflekterende aktører, og sidst men ikke mindst den undersøgende og ligeledes fortolkende sociolog. Man kan også udtrykke dette på følgende måde: "Det är emellertid viktigt för den vetenskapeliga analysens validitet att restaurera den naturliga "rationaliteten och reflexiviteten" såsom dessa

egenskaber kan spåras hos alla individer med språk- och talförmåga.” (Bertilsson; 124;1987)

2.3. Det sociologiske sproglige værktøj er både partikulært og fælles

Det sociologiske værktøj er nødt til at være abstrakt for at kunne omfatte det små partikulæres fremtrædelse i det store universelle og for at forstå nutiden som en del af historien.¹⁰

Et sociologisk værksted kan følgelig ikke nøjes med at have et konkret værktøj, dvs. det konkrete sprog. Dette kan illustreres af min erfaring med Tom Brochs undervisning; de fleste af hans timer startede med talen om at vælge en given økse og en given hammer som bedst kunne passe til en given opgave. Det vil sige selve talens sprog her var meget konkret og den henviste til både en meget partikulær praksis (her skal bruges og vælges en ganske specifik økse på grund af en meget specifik opgave) og en almen praksis: valg af værktøjet, valg af det som kan forme/tegne mit arbejde). Derefter plejede Broch at udvikle, eller rettere sagt ophøje dette enkle samspil mellem det konkrete og det abstrakte (i denne forbindelse det abstrakte = det almene) til højere niveauer, hvor der er utallige muligheder for betydningsdannelser. Vi ville ikke kunne indfange og forstå en brøkdal af nogetsomhelst, hvis den sociologiske erkendelsesmetode i denne forbindelse ikke inddrog de givne semiologiske og antropologiske tilganges abstraktionsniveauer, og hvis sociologien ikke havde sine grand- og såkaldte middle range-teorier, som giver rammer for de givne partikulære sprog. Følgelig kan man konkludere, at sociologisk erkendelse er en vandring mellem forskellige abstraktionsniveauer.

Hvad gør en far når han skifter ble på sit spædbarn? For den lillebror som står ved siden af, og glør på hvad faren foretager sig, er der ikke nogen tvivl: far skifter ble, fordi han tager såd'n noget stof i hånden, som mor kalder ble, osv.. Men hvad ville en Henrik Dahl ikke kunne fortælle om denne lille bitte praksis? Han kunne blandt andet fremføre, at det jo er et udtryk for mændenes nye familieadfærd i det postmoderne samfund. Kvindens ligestilling og frigørelse er således nu nået familiens traditionelle moder-fader arbejdsdeling. Dahl kunne straks tilføje: denne bleskiftfunktion er meget typisk for socialgruppe y, mindre for socialgruppe x, osv., osv..

Selv om forholdsvis mange mennesker ofte hurtigt er trætte af det abstrakte sociologiske sprog, og selv om sociologerne selv kan være tætte af det, er der ikke nogen vej uden om det; det er jo det væsentlige træk ved sociologien, at

---

¹⁰ Habermas bygger på Heidegger, når han konstaterer, at Presence (nutiden) indeholder altid såvel fortid, nutid og fremtid. (Bertilsson;212;1987). Giddens bygger videre på denne erkendelse, når han inden for rammen af sin strukturteori taler om dualiteten og muligheden for modalitet.

sproget kan og skal sætte det konkrete i større sammenhænge. Sociologien kan fjerne det partikulære fra det konkrete og flytte det op på et højere abstraktionsniveau, og det er som sagt hverken en filosofi eller en kunstig videnskabeliggørelse af vores daglige liv. Det er et forsøg på - på basis af kendsgerninger - at forklare og forstå den komplekse sammenhæng hvert enkelt menneske er en del af - et forsøg der som sagt på en væsentlig måde adskiller sig fra filosofi, naturvidenskab, skønlitteratur, journalistisk, m.m..

Man glemmer ofte denne sociologiens distinktive opgave og rejser derfor ofte krav om et klart sociologisk sprog. Naturligvis gælder det også i sociologien, at dunkelt tænkt er dunkelt sagt, men det handler her om klarhed inden for sociologiens egne forståelsesrammer, ligesom inden for det medicinske område, at en læges diagnose og recept, som er formuleret på lægelatin, skal være klar, dog ikke for enhver. Nogle af F.Alberonis, A.Giddens og Z.Baumans forholdsvis populært formulerede sociologiske tekster har aldrig kunnet blive til rigtige bestsellers, selv om de har skrevet om emner, som står ethvert menneske så nært som overhovedet muligt, f.eks. venskab, kærlighed, intimitet, den moderne identitet. Hermed er det slet ikke sagt, at sociologerne ikke kan skrive populært, som f.eks. Henrik Dahl, og ikke kan tage del i den offentlige debat trods det sociologiske sprogs ballast. Men man må huske, at sociologerne tynges af vægten af det abstrakte i deres værktøj (=sprog). Derfor skal de sociologiske landvindinger oftest omformuleres af journalister, endda skønlitteraturskribenter. F.eks. i Jan Sonnergaards *Radiator* kan man finde en smuk skønlitterær operationalisering af begrebet *marginalisering*

3. Det sociologiske værksteds hovedforudsætning: råstof i form af bestemte aktørmeneringer

Det værktøjsæssige ved sociologien - det sociologiske sprog - er dog kun den ene side af sagen; det mest udfordrende og spændende er her selve det sociologiske materiale: det individuelt eller kollektivt handlende menneske, hvor dets handling har betydning for den sociale og samfundsmæssige sammenhæng. Det udfordrende i sociologiens materiale (i dens råstof): mennesket i gruppen, gruppen i gruppen, grupper i samfundet, samfundet i samfundene, består i, at der her er tale om meget levende størrelser. Man kan sammenligne sociologiens materiale med kviksølv i et termometer. For ligesom kviksølv skal have faste rammer for at fungere formålmæssigt, skal det menneskelige materiale også have sine rammer. Den store forskel er, at kviksølv ikke kan bestemme sin struktur forstået som ressourcer og regler. Det kan mennesker.

Det sociologiske værksted kræver ligesom ethvert andet værksted håndværkeren (sociologen med sit værktøj, nemlig det sociologiske sprog) og det sociologiske materiale/råstof (det handlende menneskes meninger, m.a.o. aktørmening(er)). Vel nok de fleste former for møder hvor

sociologerne forsamlles for at tale om hvad de aktuelt interesser sig for og hvordan de løbende interesser udformer sig i praksis, er akademiske møder, hvilket i denne forbindelse ikke vil sige værkstedsmøder. Den ganske enkle forskel mellem det akademiske møde og det sociologiske værksted beror på, at i det første tilfælde taler man om det givne fænomen og de aktører der deltager i det, eller hvis man er tilhænger af diskursteoriene kan man formulere det omvendt: man taler om aktørernes fortællinger og det hermed tegnede fænomen. Man taler vha. det sociologiske sprog om et givet fænomen, om en given social praksis, og de dér handlende aktører, der artikulerer fænomenet/praksisen gennem meningsdannelser, som er forholdsvis langt væk fra det akademiske rum. Vi kan ikke her tale om et værksted fordi råstoffet/materialet ganske enkelt fysisk ikke er til stede. Jo, abstrakt, i det over for *praksis-teori* forhold forpligtede sociologiske sprog er aktørerne med, men ikke på den måde, at man kan sanse og erfare dem. Og et værksted skal jo have håndværkerens såvel værktøj som materiale, der kan røres ved og lugtes til – ligesom hos skomageren. Det sociologiske værksted er nemlig også et fænomenologisk anliggende.

I 1997 havde Sociologforeningen et medlemsmøde ”Virksomhedernes sociale ansvar”. Mødet havde et vigtigt udgangspunkt for at kunne tale om et sociologisk værksted, nemlig det at blandt de af Herman Schmid inviterede oplægsholdere var to, der ikke brugte et sprog fra den sociologiske praksis, men fra hhv. en bestemt virksomheds- og en bestemt statslig praksis. Det værkstedsagtige var dog i denne sammenhæng ikke så udtalt; begge de ikke sociologiske aktørers sprog var besmittet af det sociologiske sprog. Det var nemlig to aktører fra *the top* og ikke fra *the bottom*, set ud fra den demokratiske dynamiks yderpunkter. Og ofte er det således, at top-aktørers sprog er besmittet af det sociologiske; topfolk kommer jo på kurser, efteruddannelser og har ofte uddannelser som indoptager og opererer med det sociologiske sprog. Alligevel var det et møde, der bar et værksteds elementer i sig. Kurt Aagaard og Helge Hvid optrådte med- og over for aktørerne. Både håndværkeren og materialet var til stede.

I foråret 1999 holdt John Andersen et foredrag om de sorte amerikaners bluesmusik med udgangspunkt i Angela Davies. Inden man satte sig i det store RUC-auditoriums stole, hørte man A. Davies synge blues. Så kom der en kort fortælling om den amerikanske sociologi, derefter et portræt af A. Davies og så kunne man lytte til én af hendes taler. Hun var på sin vis til stede. Det kunne man godt fornemme. Kan det sociologiske værksted også bero på de historiske aktørers tilstedeværelse i form af deres elektronisk lagrede billeder og stemmer? Lad det spørgsmål stå åbent her.

3.1. Det nørrebroske rum i lyset af Husserl og Heidegger

Årsmødet 1999 skulle efter arrangørernes hensigter være anderledes, end det har været igennem 1990'erne; Dette blev således utilsigtet et godt eksempel på et tilløb til det sociologiske værksted - oven i købet på sin vis i dobbelt forstand, fordi man i tilældet af et bestemt "sociologisk rum" ikke kun opfyldte kriterierne for hvad et værksted skal bestå af. Selve emnet for dette værkstedsrum indeholdt tankestof, som har inspireret til at tale om et værksteds væsen; det lokale rum (det nørrebroske rum) kan i det sociologiske abstrakte sprog nemlig ses som aktørens *hverdagslivs værksted*. Hverdagslivet udfolder sig jo i det lokale rum. Ens private hjem ligger i dette rum. Den gade/vej jeg bevæger mig ad når jeg smækker døren til i mit hjem, de steder jeg stiller min cykel eller parkerer min bil, det stoppested jeg tager min bus fra, den Netto eller Irma, hvor jeg køber ind, de mennesker jeg har chance for at møde igen og igen, det medborgerhus og den cafe jeg kan besøge - få skridt fra mit hjem - er i faderen til fænomenologien, Edmund Husserls øjne det *forhåndværende*. Det er det som er til stede, det som er i verden og som jeg kan sanse og opleve. Det kan ligeså godt være solen og himlen, som et smukt hus ovre på den anden side af gaden jeg kan opleve i mit lokale rum. Men ud fra Husserls fænomenologi er det svært at tale om det værkstedsmæssige i det lokale rum.

Indre Nørrebros borgermester sagde i sin velkomsttale: se gennem vinduet dér. Der ligger Blaagaards Plads, et historisk vigtigt sted i denne bydel. I Husserls forstand var de forsamlede sociologer i det moment de fulgte borgermesterens opfordring og så ud på Blaagaards Plads turister. Bauman har ophøjet begrebet turist til at være kendetegn for det postmoderne liv. I sin sidste bog "Globaliseringen", 1999, forholder Bauman sig dog ganske kritisk til det at være turist i denne verden; thi turisten behøver jo ikke at være med i denne verden på en praktisk måde. Turisten betragter blot. Denne betragtningstendens beskrev Nils Mortensen ganske skarpt allerede i begyndelsen af 1980'erne. Og denne turist-i-den-verden-tendens, denne betragtede forholdet sig til det forhåndværende er på det filosofiske plan blevet allerede anfægtet af Heidegger. For Heidegger er det at være i denne verden ensbetydende med at forholde sig konkret til denne verden. I det øjeblik vi gik fra Medborgerhusets skrævæggede store og flotte forsamlingsal til det nørrebroske rum var det en overgang fra det forhåndværende (turisten) til det vedhåndenværende (praktikeren). Denne overgang var en følge af et valg, nemlig af at forholde sig til Indre Nørrebro. Og selv om de fleste nok kom fra andre bydele var de under det to timer lange møde - som vi her vil kalde for værkstedet - en praktisk væren i denne verden. I modsætning til Husserls *forhåndværende* taler Heidegger jo om det *vedhåndenværende* tøj (stof), som skal forstås ud af den *brugssammenhæng* det indgår i. Betydningssammenhæng er verden, og man bliver til i-verden ved at forholde sig til det vedhåndenværende tøj. Det er brugssammenhængen som definerer den betydning som tillægges det enkelte vedhåndenværende tøj.

3.2. Diskussion af det sociologiske værksted ud fra en erfaring med det nørrebro rum

Det nørrebro rums værkstedaktører var:

svende

- fem socialvidenskab- og en historiestuderende fra RUC,
- tre sociologistuderende fra KU, heraf én med etnisk baggrund

håndværkere

- en lektor fra Sociologisk Institut, KU
- en sociolog fra Institutet fra Statskundskab, KU
- en sociolog, lektor fra RUC
- en sociolog fra RUC
- en adjunkt fra Sociologisk Institut, KU,

både håndværkere og råstof

- en kultursociolog der bor tæt Blågårds Plads
- en samfundsforsker hvis arbejdsplads ligger ved Blågårds Plads

råstof (meningsbærere)

- en socialrådgiver fra Københavns Kommune fra indvandrer- og flygtningerådgivning med etnisk baggrund
- en pædagog med erfaring med projektarbejde
- et medlem af Indre Nørrebro bydelsråd, formand for kultur-, fritids- og integrationsudvalg (i civillev musik),
- formand for Indre Nørrebro bydelsråd,

Vi sociologer, der sad omkring ved bordet og som *ved hånden* havde to yderst erfarne aktører når det gælder deltagelsen i det nørrebro rums praksis, var håndværkere. De to politikere og socialrådgiveren meningsbærere, dvs. "råstoffet"; de repræsenterede givne udsnit (praksiser) af Indre Nørrebro (¹¹).

Allerede begrebet *det sociologiske rum* indgød årsmødets faglige indhold et skær af anderledesheden. Man kunne tolke det som en indkapsling af de forskellige emner i nogle fysiske rammer. Men det kunne lige så godt betyde, at man skulle tyde de forskellige emner som sociologiske rum, og inspireret af Foucault kaste et blik på de givne emner som praksiser, der er blevet

---

¹¹ Det kan give nogle etiske kvaler, når man som håndværker skal have sine medmennesker som råstof; fordi råstof umiddelbart forbindes med et materiale som skal formes. Sociologernes råstof anvendes imidlertid først og fremmest til at forme en refleksion af sociologisk art over den praksis og den sammenhæng denne praksis indgår i. På ingen måde er det spørgsmål om (som f.eks. hos lægerne og psykologerne) et forsøg på her og nu at (om)forme råstoffet (aktøren), selv om alene at bringe aktørerne i berøring med det sociologiske håndværk kan have utilsigtede effekter.

indkapslet af deres historicitet. En tredje mulighed var at lægge vægt på selve udformningen af mødestedet, selve mødets rum – en næsten trivial måde at fortolke begrebet *det sociologiske rum*.

Selve ideen om at konceptualisere det nørrebroske rum som en workshop, opstod på grund af inddragelse af den tidligere omtalte differens i Husserls og Heideggers opfattelse af væren. Vi skulle jo tale om det lokale rum på baggrund af Indre Nørrebros erfaringer. Og i vores rum var der nogle aktører, som bogstaveligt talt var bærere af Indre Nørrebro-meninge på baggrund af omkring 30 år gamle erfaringer, m.a.o. historie.¹²

Som en skomager kan røre sit råstof i sit værksted kunne vi også ”røre ved” disse meningsbærere og –skabere. Vi kunne den stund mødet varede opleve deres sjæl og krop, som har været indlejret i- og er blevet præget af den givne praksis: Indre Nørrebros lokale rum. Det var netop dette fundamentale element ved vores rum som direkte henviste til tanken om det sociologiske værksted.

At tale om et sociologisk værksted kan have sit belæg i A.Giddens store teoretiske interesse i begrebet *dobbelt hermeneutik*. Denne interesse hænger naturligt sammen med den af Giddens udviklede strukturationsteori. Den sociologiske forståelse må involvere forståelse af social handling på to niveauer: lægmandens praksis- og sociologens metasprog.

Følgende Giddens citat – i sig selv et godt eksempel på det sociologiske sprogs mulige kompleksitet og høje abstraktionsniveau – peger på tre vigtige elementer: gensidig viden, den kompetente aktør og et specifikt forhold som en ramme for afgrænsede former for kompetence.

”The ‘common-sense understanding’ or mutual knowledge relevant to the theory of communicative intent involves, first, ‘what any competent actor can be expected to know (believe)’ about the properties of competent actors, including both herself or himself and others, and second, that the particular situation in which the actor is at a given time, and the other or others to whom an utterance is addressed, together comprise examples of a specific type of circumstance to which the attribution of definite forms of competence is therefore appropriate”.(Giddens, 96; 1976; 1993)

Det sociologiske værksted kan netop være den specifikke fysiske og sociale ramme – et forhold – hvor lægmandens og sociologaktørens sprog levende kan mødes.

---

¹² Den nørrebroske værksted (rum) havde kun topaktører.¹² Om man helst skal inddrage alle de tre basale kategorier af aktørgrupper afhænger, alt andet lige, af værkstedets konstruktion som bl.a. bestemmes af selve emnet, tidsforløb og stedet. Også de givne aktørers socio-historiske idiografi har betydning; den givne aktør kan netop godt repræsentere et forløb fra bund til top, eller omvendt – et forløb som kan bære en betydningsdannelse i forbindelse med fortællingen om den givne praksis. Det nørrebroske værkstedets topaktører var eksempler på en bevægelse fra bund til top. M.a.o.: deres livs historie står for såvel bund- og topaktørpositioner.

Den meningbærende aktør, som råstof, ligesom skomagerens materiale, udstilles i en værkstedssituation: i denne praksis (Indre Nørrebro) har jeg en rolle. Min historie er bestemt af min væren i det lokale. (jf. appendiks hhv. Kazio Kerpauls og Jesper Langebæks indledende fortællinger.) Aktøren konfronteres med sociologaktørens (samfundsforskerens) sprog (jf. appendiks, Henrik Bangs og Bollette Christiansens udsagn). I kølvandet på denne konfrontation mellem dobbelt-hermeneutikkens to elementer opstår der på stedet sproglige reaktioner, som bearbejdet analytisk kan pege på mulige nye udgangspunkter for forståelsen af den givne praksis og det givne fænomen. De nye koncepter for det givne lokale miljø sociologiske introduceres (jf. appendiks, Henrik Bangs Indre Nørrebros hverdagsmagere).

Værkstedets fysiske og sociale ramme kan befordre at man sprogligt går i clinch med hinanden. Det afhænger af håndværkeren om de sproglige brydninger udvikles således, at de kan danne et mere eller mindre godt grundlag til en senere skrivebordsanalyse. Alt andet lige bestemmer det værk som man vil gerne mønstre, værkstedets varighed, opdeling i sekvenser, sted og aktørkomposition.

En indgående diskussion og analyse af indholdet af det givne møde i det nørrebroske rum skal diskuteres i et senere kommende afsnit.

4. En refleksion over fabriksarbejde og sociologien som modernitetens abstrakte produkter. Skal vi tilbage til værkstedets gode tvang?

Her kan man tænke på Marx' sondring mellem værksteds- og fabriksarbejde. Man kan nemlig fundere over denne sondrings udpegelse af det konkrete og det abstrakte. Man kan hermed fremføre, at sociologien som en følge af- og et udtryk for moderniteten har været udsat for en fare for, at det abstrakte kunne gøre sociologien fremmedgjort overfor den konkrete virkelighed, netop på samme måde som produktionsmåden af de materielle goder har gjort producenterne og forbrugerne fremmedgjorte overfor produktionsprocessen: de moderne tider har jo betydet en industrialisering og hermed fjernelse af den direkte kontakt mellem producenten og det færdige produkt, mellem producenten og forbrugeren, mellem planlægningen af produktionen og produktionsprocessens talrige arbejdsopgaver.

Hvor industrialiseringen og produktionens og markedets globalisering har frembragt producenter og forbrugere, der fremtræder uvirkeligt overfor hinanden, har sociologien bragt yderst abstrakte erkendelsesprodukter, hvor man taler om mellem menneskelige relationer ved hjælp af sådanne

koncepter som social proces, interaktion, integration, differentiering, socialisation, osv., osv. En konkret historie, en given politisk kævl om mine skattepenge kan jeg sagtens forstå, men f.eks. at min forelskelse er lig med en revolutionær proces? Alligevel, ligesom de industrielt fremstillede varer er blevet hverdags kost, er sociologiens abstrakte koncepter også blevet bestanddele af hverdagens sprog og betydningsdannelser. F.eks. er begrebet *proces* blevet hvermandseje i forbindelse med beskrivelse af, hvad der foregår blandt mennesker. Journalister og politikere har taget et helt arsenal af det sociologiske begrebsapparat til sig, f.eks. integration, marginalisering, socialt system, det civile samfund, etc.

Sociologien har ligesom industrialiseringen sejret. Begge felters sejr har betydet, at det forhåndværende, det herværende, det nærværende har mistet sin primære funktion, nemlig at være rammen for menneskets væren i det konkrete. Dette tab af nærvær er ikke blot et spørgsmål om et behov for en større opmærksomhed mod selve aktøren, hendes/hans handlinger og hverdag, som det har afspejlet sig i den symbolske interaktionsime, i den sociale verdens fænomenologi og i etnometodologien. Dette handler ligeledes om tab af det lokale rum for udfoldelse af en diskursivitet, der blandt andet forstås som overskridelser mellem det lokale, det nationale og globale, mellem systemverdenen og livsverdenen, mellem det politiske og det sociale.

Den handlende aktør kan simpelthen ikke være herre over sin praksis og den vedhåndværende væren. Når Garnfinkel hævder, at "members construct and accomplish their own social world rather than being shaped by it" (Garnfinkel, 1967), er det at reducere det forhåndværende til en aflukket social mikroverden, der kan hvile i sig selv. Er dette muligt? Giddens kritik af etnometodologien som en procedure for endeløse beretninger er konstruktiv; selv Robinson Crusoes to-mands-ø-samfund kunne ikke på længere sigt forblive upåvirket af makroverdenen.

M.a.o.: man kan ikke sociologisk nøjes med at granske et genstandsfelt eller en problemstilling ved at se aktøren isoleret i vedkommendes umiddelbare sociale og fysiske miljø; det vedhåndværende er et resultat af både det lokale og det globale. De sidste empiriske udsagn – netop fra Indre Nørrebro, jf. Henrik Bangs beretning, appendiks) taler om at grænser mellem stat, civilt samfund og marked tenderer til at blive mindre skarpe (hverdagsmagere i Indre Nørrebro agerer netop forholdsvis let mellem disse grundlæggende analytiske områder).

Netop det sociologiske værksted kan bruges som et konstrueret tiltag til diskursivt at åbne de lokale aktører over for omverdenens fjerne dog relevante diskurser.

At se på sociologien og industrialiseringen, herunder urbanisering, som de vigtige abstraktgørende faktorer i moderniteten gør selve det lokale rum til et vigtigt emne. Selv om det lokale samfund (community) kan ses i stærkt

slægteskab med det 100 år gamle *Gemeinschaft* - og bestemte sider af det lokale rum på den store urbane plads fremtræder på sin vis i siden begyndelsen af det 20. årh. i Chicago-skolen - har en markant og direkte opmærksomhed på det lokale rum udviklet sig i de sidste 30 år. Ligesom Habermas på sin vis søgte genoplivelsen af de oprindelige borgerlige kommunikative dyder – f.eks. udtrykt i tehusene hvor man for omkring 200 år siden diskuterede det offentlige livs forskellige emner – har dagens kommunitarister samlet deres opmærksomhed på det lokale rums/samfunds muligheder for at være rammen for udfoldelse af nogle elementer fra det traditionelle samfund. I lyset af værksted kontra fabrik-, og fortælling kontra sociologi-diskussionen, kan den forholdsvis nye opmærksomhed på det lokale rum ses som erkendelsen af behovet for at genfinde det konkrete, hvilket på en måde er et spørgsmål om at genopleve værkstedet i vores væren. Og netop Indre Nørrebro som det lokale rum har elementer af et værksted¹³

For som allerede signaleret kan også selve den empiriske baggrund for dette papir, nemlig det nørrebroske rum, betragtes som et værksted i sociologisk forstand, dvs. det er et forholdsvis abstrakt værksted.¹⁴

Det lokale rum kan være mit værksted, hvis jeg bruger det lokale rum bevidst for at forme det. Man kan naturligvis nøjes med Husserls væren som æstetisk oplever det forhåndværende og glædes ved det. Det gør nok de fleste storbymennesker. Men det fundamentale menneskelige består blandt andet af at udfolde sig inden for det vedhåndenværende, dvs. hverdags rum, man kan kalde det lokale, som man netop forholder sig til - noget som det traditionelle landsbyliv næsten afkrævede én. Tinget i landsbyen Valby (op til begyndelsen af det 20. årh. havde Valby netop status som landsby) er et eksempel på hvordan man i en landsby kunne være fælles om en række beslutninger, som havde betydning for det lokale rum. Man udførte efterfølgende en række ting sammen ude i det lokale. Ud over dette centrale element, nemlig at gøre noget i, på basis af - og i tilknytning til det lokale, handler det om at det herværende rums historie på en måde er med i den kollektive bevidsthed. Den første aktørs fortælling i det nørrebroske sociologiske værksted lægger netop de to elementer for dagen: 1) at handle på basis af og i tilknytning til det lokale og 2) betydningen af det lokale rums

---

¹³ Her melder sig dobbeltheden i at tale om værkstedet i dette papir, nemlig vigtigheden af tale om det sociologiske værksted som en mulig metodeltilgang og vigtigheden af at tale om værksted kontra fabrik, det lokale kontra det globale.

¹⁴ *Et forholdsvis abstrakt værksted* – dette begreb volder en vis forvirring, og endda kan man opfatte det som en modsigelse til det i dette papir præsenterede opfattelse af det sociologiske værksted, som jo kræver et på stedet aktørmøde, noget som det lokale rum ikke kan leve op. Men hvert praksisfelt kan conceptualisere sit værksted. Det lokale rum er ikke så nært et værksted, hvor håndværkeren, hans/hendes råstof, og værktøj og selve værket her og nu fremtræder. I det lokale rum er disse værksted konstituerende elementer mere fjernt fra hinanden, men forholdsvis alligevel meget mere hverdagsagtige og til stede end det nationale eller globale samfunds praksiser. Her melder der sig også netop det sociologiske iboende evne til at abstrahere på forskellige niveauer.

historie for væren i det lokale i Heideggersk forstand (jf. appendiks, Kazio Kerpauls og Jesper Langebæks fortællinger).

Værksted/fabrik, konkret/abstrakt, handling/struktur og praksis/teori kan lede til tanken om det essentielle forhold i den menneskelige samfundsmæssige eksistens, nemlig en relation mellem frihed og tvang. Kan man tale om den gode tvang, som kan reducere modsætningen mellem de to, ligesom de andre dikotomiers størrelser? Som det tidligere blevet påpeget kan man se de sociologiske forsøg på at mindske modsætningen mellem disse størrelser som den generelt iboende målsætning for sociologien. I det sociologiske værksted eksponeres som sagt endda disse modsætninger som blandt andet den mellem den handlende aktør i en bestemt praksis og hendes/hans sprog på den ene side og på den anden side sociologaktøren der både doserer abstrakte begreber og inducerer m.h.p. en mulig teoretisering.

Et manifest eksempel på et forsøg på at mindske kløften mellem frihed og tvang¹⁵ er konceptet *det gode samfunds tvang* (Schmid, 79-91; 1990).¹⁶ I det perspektiv af sociologiens iboende rolle, som fremstilles i dette papir, rejser Schmidt et afgørende spørgsmål:

”Ända är det uppenbarligen frågan om något slags tvång när bonden skördar det han sätt, även om han inte behöver pengarna, och även om marknaden inte ens vill have skörden. Eller när den tryggt och fast anställda forskeren fördarver sin fritid med olösta forskningsproblem som inte lämnar honom någon ro? Det är ett tvång, ett samhälleligt tvång. Inte administrativt, inte ekonomiskt eller ideologiskt, men likväl tvång och uppenbarligen samhälleligt, eftersom det inte är individuellt. Vad är detta för ett slags tvång, som förefaller att vare förenligt med all den frihet man kan begära av ett gott samhälle, och som ändå är så starkt och tvingande?” (ibid. 87)

Som lige før anført er hovedspørgsmålet i dette udsagn væsentligt for selve begrebsudviklingen af *det sociologiske værksted*, da det kan tilkobles de andre dikotomier, som det sociologiske værksteds er udtryk for. Men svaret er mindst ligeså afgørende: (Fortsættelsen af citatet) ”Jeg skall kalla det för ”saktvånget”.

For Schmid er det ikke samfundsnormerne som medfører at vi handler som vi gør. For ”der finns verkliga förhållanden, saker och handlingar som vi

---

¹⁵ Kløften mellem tvang og frihed forstås her ikke som en nulsum-løsning, dvs. mere frihed = mindre tvang. Ingen samfundsklasse, historisk set, nød større frihed end slaveherrerne, mens samtidig ingen anden klasse var så præget af tvang som slaver. I dag er forhold mellem frihed og tvang meget kompleks, men man kan her støtte sig til Peter Gundelachs tese om det programmerede samfund, hvor det samfundsmæssige liv, herunder de enkelte aktørs liv styres og høj grad af den institutionaliserede tvang, herunder arbejdsmarkedets tvang.

¹⁶ Herman Schmidt, ”Arbetet under socialismen – Om det gode samhällets tvång”, i ”Socialism utan ansikte”, 1990

anpasser oss till. Normerna säger sedan att vi gör rätt i detta” (ibid.88) *Sagstvang*-konceptet henviser til det vedhåndenværende, til Heidegger og ikke til Husserl. Når Schmidt typologiserer sagstvangs-aktører nævner han den tidløse ”småborgeren”, den selvstændige bonde, håndværkeren, butiksindehaveren, entreprenøren, kunstneren, som de arbejdsudførende aktører, der er parate til at arbejde fra tidlig morgen til sen aften – ofte for yderst beskedne materielle erstatninger og uden at nogen tvinger dem til det. De er underlagt den gode tvang som ikke styres, i hvert fald direkte og øjensynligt af markeds kræfterne eller politiske direktiver i kommandoøkonomien. De styres af sagen, m.a.o. forhold, sager og handlinger. Hvad er fælles for disse typer af arbejdende aktører? De danner sammen med det råstof de bearbejder og det værk de producerer en overskuelig stedlig enhed - man kan sige et værksted. Deres arbejde består blandt andet i, at de næsten konstant skal forholde sig til råstoffet, og det fysiske og sociale miljø deres arbejde udføres inden for. På bestemt vis selvforvalter de deres arbejdsproces. Man kan her muligvis aflæse et vist element af den klassiske nostalgi af slagsen: tilbage til værkstedet, tilbage til naturen, tilbage til det mere oprindelige. Tilbage til den lokale købmand. Og denne længsel udfoldes alt imens de fleste samfundsmedlemmer nyder industrialiseringens og fabriksarbejdets frugter, og familier nyder deres ture til super-store supermarkeder. Sociologisk set kan det være en form for social romantik, et urealistisk drømmeri. Men værkstedsmuligheden og det gode samfunds tvang er idealtyper som er rejst på baggrund af historiske erfaringer, der fortæller, at selve den økonomiske vækst og de materielle forbrugsmuligheder ikke kan mindske kløften mellem frihed og tvang, m.a.o. man kan ikke nærme sig det gode samfund alene i kraft af den materielle udvikling. Marxismens erkendelse af, at mennesket først og fremmest realiseres gennem sine aktiviteter og social interaktion, og ikke gennem de materielle statussymboler, er fortsat aktuel.

Men aktiviteter, herunder lønarbejde og væren i det lokale rum, er altid underlagt den samfundsmæssige tvang. Det er idealisme at tænke sig noget andet. Tilbage er der derfor et spørgsmål om den mulige optimalt gode tvang. Og der ligger heri en sociologisk udfordring fordi:

”Kanske kommer självstyre och demokratisering i de mest utvecklade länderne, inte för att jag och många andre önskar det, utan genom det tvång, som utövas av de anonyma krafter som vi brukar kalla ”produktivkrafternas utveckling” eller ”fornuftets röst” eller helt enkelt bare ”historiens gang”? Hur som helst, frågan är ställd. Att besvara den bliver en gemensam uppgift för hela den världsgeneration som på 2000-talet tvingas göra upp med en ohållbar världsordning.” (ibid. 90)

Udfordringen går først og fremmest ud på at rette en større og konstruktiv opmærksomhed på to hovedtyper af aktiviteter hvor
- aktøren kan deltage i en proces af kommunikativ kompetence
aktøren kan opleve det gode samfunds tvang.

Dette papir kan kun bidrage til at øge opmærksomheden på den første aktivitetstype. I et sociologisk værksted kan der være optimale betingelser for udøvelse af kommunikativ kompetence. Derfor vil det være spændende at afprøve konceptet *det sociologiske værksted* i praksis som en mulig metode.

Litteratur

Ida-Elisabeth **Andersen** og Birgit Jæger, "Danish participatory models – Scenario workshops and consensus conferences: towards more democratic decision-making.", in Science and Public policy, October 1999

Margareta **Bertilsson**, "Slaget om det Moderna", Symposium Bokförlag, Stockholm 1987.

Margareta **Bertilsson**, *What is Sociology?*, Sociologisk Institut, København 1997

Bogdan **Biklen**, "Qualitative Research for Education"; Allyn and Bacon, London 1982;1992

Tom **Broch**, "Forming og social konstitusjon", Sociologisk Institut, København 1979.

Jacques **Derrida**: "Sprog, materialitet, bevidsthed", Vinten, København 1976

Harold **Garfinkel**, "Studies in Ethnodmethodology", Englewood Cliffs, Prentice Hall 1967

Anthony **Giddens**, "New Rules in Sociological Methods", Polity Press, London 1976;1993

Herman **Schmid**, "Arbetet under socialismen – Om det gode samhällets tvång", i "Socialism utan ansikte", red David Karlson, og Per Månson, Bokförlaget Daidalos AB, Uddevalla 1990

Lone **Scocozza**, "Sprog og erkendelse", Social kritik", nr. 51, København 1997.

Jacob **Torring**, "Theories of discourse – Laclau, Mouffe and Zizek", Blackwell Publishers, Oxford 1999

Dag **Østerberg**, "Metasociology", Norwegian University Press, Oslo 1988

RESEARCH PAPERS from the Department of Social Science

To obtain a copy:

The papers can be downloaded free from the following address:

<http://www.ssc.ruc.dk/>

Paper-ready copies can also be obtained at a price of 40 DKK

Request and order for paper-ready copies can be made to the following address:

Secretary Janni Villadsen

Department of Social Sciences

Roskilde University

P.O box 260

4000 Roskilde

Phone +45 4674 2597

Fax + 45 4674 3080

Research Paper no. 1/99

Jesper Jespersen, Jørgen Birk Mortensen and Rasmus Rummel:

Bæredygtig energianvendelse og økonomisk vækst 'Hvad skal der til? – Hvad koster det?'

Nogle konsekvensberegninger gennemført ved hjælp af Makro og miljømodellerne Adam og Emma.

Research Paper no. 2/99

Jakob Torfing:
Velfærdstatens ideologisering

Research Paper no. 3/99

Eva Sørensen:
Democratic governance and the changing role of users of public services

Research Paper no. 4/99

Gunnar Skogmar:
The United States, Euratom and European Integration 1955-1957.

Research Paper no. 5/99

Peter Bogason:
Public Administration and the Unspeakable:
American Postmodernism as an Academic Trail of the 1990s.

Research Paper no. 6/99

Susana Borrás
The Cognitive Turn(s) in EU Studies

Research Paper no. 7/99

Helle Sundgaard Andersen, Lotte
Jensen, Birgit Jæger, Karina Sehested,
Eva Sørensen
Roles in transition! Politicians and
administrators between hierarchy and
network.

Research Paper no. 8/99

Catharina Juul Kristensen &
Søren Vøxted
Hvorfor tager faglærte ufaglært arbejde?

Research Paper no. 1/00

Birgit Jæger
SCOT in Action